

Boksen tegen het onbehagen

Bespiegelingen over 10 jaar Beyond

Kunst in de openbare ruimte is vaak een domein voor ingewijden, zeker waar het de conceptuele fase betreft. Bij Beyond was dat niet anders. Eind jaren negentig duurde het geruime tijd om de opgave helder te krijgen en de programmalijnen te definiëren. De Utrechtse Adviescommissie Beeldende Kunst riep hiervoor een Projectteam in het leven, dat het Scenario voor Beyond ontwierp.¹ Het doel van dit scenario was niet om een opdrachtenbeleid te formuleren, maar om richting te geven zonder dingen al precies vast te leggen. Beyond vertrok vanuit de kritiek die op de Vinex-wijken werd geuit en zag voor de beeldende kunst een rol als motor om het stedelijk leven te stimuleren. Met het scenario werd beoogd de relatie tussen kunst en stedenbouw om te draaien (kunst niet achteraf als toevoeging, maar kunst die als eerste bezit neemt van een gebied). Ook werd ernaar gestreefd om ruimte te bieden aan andere initiatieven dan het institutionele bouwen. De doelstellingen van Beyond werden uitgewerkt in verschillende programmaonderdelen: het tijdelijk bezetten van locaties via parasites; het open houden van bouwvlekken in de plangebieden om daar tijdelijke kunstprojecten te realiseren; het stimuleren van de discussie over particulier opdrachtgeverschap en de essentie van het woonhuis; het lanceren van korte, prikkelende kunstinitiatieven en het communiceren over de gewenste ontwikkeling van Leidsche Rijn met zowel het Utrechtse publiek als de nationale en internationale vakwereld.

Zij die indertijd het scenario van Beyond formuleerden waren in de jaren daarna niet meer bij de uitvoering ervan betrokken. Van ingewijden werden zij geleidelijk aan tot buitenstaanders, waarnemers die op afstand de realisatie van het Beyond-programma volgden. Nu Beyond zijn programma afrondt, loont het de moeite om hen nog eens aan het woord te laten. Wat werd er met Beyond beoogd en wat is daarvan terecht gekomen? Welke successen zijn geboekt en wat is er tragisch mislukt? En, is een Beyond-achtig programma op een andere locatie voor herhaling vatbaar? Cor Wijn, zelf in de periode van 2003 tot 2007 programmamanager van Beyond, legde deze vragen voor aan Peter Künzli, Bernhard Colenbrander en Martin Mulder.

In maart 2001 vond in Utrecht een seminar plaats over de rol van beeldende kunst in Leidsche Rijn. Het Projectteam Beyond presenteerde daar zijn plan aan een select gezelschap van architecten, kunstenaars, bestuurders en opdrachtgevers. Een opvallende bijdrage aan deze bijeenkomst werd geleverd door de Belgische curator Chris Dercon, destijds - na een tijdlang

de intellectuele motor en inspirator van kunstcentrum Witte de With te zijn geweest - de directeur van Museum Boymans van Beuningen te Rotterdam. Dercon had de aandacht op zich gevestigd met uitgesproken opvattingen over de relatie tussen kunst en samenleving en was uitgenodigd om een reactie te geven op het Scenario van Beyond. Van de gelegenheid maakte hij gebruik om de Nederlandse consensusmaatschappij te hekelen.

Beyond als Greenpeace-bootje

Volgens Dercon was in Leidsche Rijn het kunstbeleid vervangen door een communicatiestrategie die moest bijdragen aan de realisatie van het totale project, de bouw van 30.000 nieuwe woningen in de polder bij Utrecht. Peter Kuenzli en Martin Mulder onderkennen dat Beyond in zekere zin een instrumenteel karakter had. Künzli: ‘Dercon heeft ten dele gelijk gehad. In het oorspronkelijke stedenbouwkundige Masterplan van Riek Bakker kwam cultuur niet voor. Daarom was ik er een groot voorstander van om cultuur als vierde pijler – naast de economische, de sociale en de fysieke pijler – toe te voegen aan het transformatieproces dat moest worden ingezet. Desondanks zou je kunnen zeggen dat we met Beyond aan de rand zijn gebleven: de provocatie is wel gezocht, maar dit is niet altijd gelukt. Eigenlijk, zo is misschien de ervaring, kom je als cultuurprogramma niet in het hart van die grote machine. De culturele component krijgt al snel last van afstotingsverschijnselen. Wellicht is op Beyond de vergelijking met een Greenpeace-bootje van toepassing: het kunstprogramma is vastgeketend aan het grote gevaarte van de stedenbouwkundige planontwikkeling met de idealistische hoop iets te kunnen veranderen, iets teweeg te kunnen brengen. Dat de gemeente dit in gang heeft gezet, kan worden opgevat als een mooie uiting van ‘repressieve tolerantie.’

Ook Bernhard Colenbrander, net als Künzli gevormd in de jaren zeventig toen de denkers van de Frankfurter Schule aan de Nederlandse universiteiten uitvoerig werden bestudeerd, komt bij dit kernbegrip van Herbert Marcuse uit. De term werd door Marcuse voor het eerst gebruikt in 1965 in een essay met de titel *Repressive tolerance*. In dit essay worden kapitalisme en democratie geportretteerd als totalitaire en repressieve systemen. Voor Marcuse is repressieve tolerantie de techniek waarbij ideeën die voor de heersende macht ongewenst zijn, worden getolereerd omdat men hoopt dat daarmee het effect verloren gaat. Repressieve tolerantie heeft dus geenszins met tolerantie te maken, maar is juist een strategie om niet-getolereerde ideeën te bestrijden.

Colenbrander: ‘Het is onmiskenbaar zo dat Beyond is ingegeven door een dubbelzinnige motief. Aan de ene kant doen we projecten zoals Beyond omdat we ontevreden zijn over onszelf. We realiseren ons dat de werkelijkheid vorm krijgt volgens marktconforme principes en willen dit compenseren door het recalcitrante denken ook een plaats te geven. In onze dagelijkse bezigheden hebben wij het idee van het sacrale verloren. Daarom willen we iets hebben dat ontstijgt aan de banaliteit van het alledaagse. De vraag is echter of kunst een placebo is, of dat het ook echt werkt om tegenspraak te bieden aan het gewone en het banale. Het ruimte bieden aan kunst is misschien wel gewoon een soort repressieve tolerantie: een manier om ideeën die voor de heersende macht ongewenst zijn, een plaats te gunnen om ze op die manier juist onschadelijk te maken.’

Deze zienswijze roept het statement van Chris Dercon in herinnering, die tijdens het seminar in 2001 stelde dat de echte ordeverstoorders in Leidsche Rijn al tot de orde waren geroepen omdat aan de wildgroei aan schuttingen en andere erfafscheidingen in de wijk Langerak een halt toe was geroepen omdat ze de wijk te rommelig maakte. Dercon vond dat Beyond aan Hans Aarsman of Alan Sekula opdracht had moeten geven om dit in een fotoboek vast te leggen. Dercon signaleerde een “naïef en opportunistisch geloof” in de expertise van de kunstenaar, terwijl tegelijkertijd een groot deel van het bouwprogramma in handen was gegeven van de markt. In zijn bijdrage hekelde hij deze vorm van tweeslachtigheid en instrumenteel denken, die voor hem kenmerkend is voor veel kunstprogramma’s.

Zoeken naar recalcitrante formules

Ook Martin Mulder onderkent dat Beyond van meet af aan een dubbelzinnig karakter heeft gehad. Hij plaatst dit in de ontwikkeling die de Nederlandse overheid na 1945 heeft doorgemaakt: van een instantie die zelf optrad als opdrachtgever is zij in de afgelopen decennia steeds meer een regelgever geworden, een instantie die de (juridische) kaders en spelregels bepaalt, maar het bouwen zelf aan de markt over laat. Een overheid dus, die wel veel garandeert, maar zelden inspireert. Mulder: “In dit licht bezien is Beyond, als zijnde een gemeentelijk initiatief, op onderdelen erg geslaagd. Het heeft de afwijking van de norm, het radicale concept, een plaats gegeven binnen de ontwikkeling van Leidsche Rijn. Maar eigenlijk is dat een nogal cynische benadering en ik ben er geen voorstander van om alleen maar cynisch naar Beyond te kijken. Er zijn mooie en leuke projecten gerealiseerd en die zijn beslist van waarde geweest.” Mulder noemt in dit verband het project Roulette van Manfred Pernice, dat volgens hem iedereen van de vaste ideeën over rotonde-kunst heeft afgeholpen. Het sterke van Roulette is volgens Mulder dat het niet alleen maar een prachtige persiflage is,

maar ook een flexibel kunstwerk dat inhoudelijk ingaat op het thema van (de verhouding tussen) de oude en de nieuwe stad.

De paradox dat Beyond een gemeentelijk initiatief was, maar als luis in de pels van de gevestigde instellingen en opvattingen moest functioneren, loopt als een rode draad door alle beschouwingen over Beyond, of ze nu dateren uit de begintijd van het programma of uit slotfase. Het paradoxale karakter van Beyond laat zich ook mooi aflezen aan de gedaanten die Beyond aannam. Het kantoor van Beyond was – om praktische redenen - gevestigd temidden van de burelen van het Projectbureau Leidsche Rijn (de planningsmachine van de gemeente), maar had een hoogst eigen, niet-ambtelijke signatuur. Mariette Dölle, jarenlang de aanjager en inspirator van Beyond, manifesteerde zich daarbij zelden als ambtenaar van de gemeente. Meestal liet zij Beyond als zelfstandige entiteit naar buiten treden, daarbij haar eigen rol - bewust vaag - aanduidend als coördinator, projectleider, secretaris, programmamanager o.i.d. En als Beyond extra geld nodig had (van sponsors en cultuurfondsen) of als er creatief moest worden ingespeeld op overheidsregelgeving, dan verdween de gemeentelijke verschijningsvorm helemaal: dan trad ineens de Stichting Beyond naar voren, een rechtspersoon die zelfstandig handelingsbevoegd was, maar wel onder auspiciën van de gemeente was opgericht...

Zonder deze dubbelzinnige aanpak had Beyond nooit de projecten tot stand kunnen brengen die uiteindelijk zijn gerealiseerd. Colenbrander zegt daarover: ‘Beyond stelde zich tot doel te zoeken naar recalcitrante formules. Het wilde ruimte creëren voor onorthodoxe benaderingen. Maar omdat het uitging van de gemeente had het natuurlijk iets van een door de overheid georganiseerde vrijdenkersclub. Uit het feit dat een aantal programmalijnen van Beyond niet tot wasdom is gekomen, zou je kunnen afleiden dat men daar toch is gestoten op de grens van de repressieve tolerantie. Ergens zegt de markt kennelijk: tot hier en niet verder. Het zou erg de moeite waard zijn om te onderzoeken tegen welke belemmeringen Beyond is opgelopen. Waar is het misgegaan en waarom? Dat aspect van Beyond is misschien wel interessanter dan de projecten die zijn gelukt. Overigens vind ik niet dat er bij Beyond sprake was van de eendimensionale benadering zoals Dercon heeft gesuggereerd, inhoudende dat kunstenaars in een soort top-down benadering zouden zijn gecommitteerd aan de tactiek van het bevoegd gezag. De stedenbouwkundige praxis zit veel complexer in elkaar en er is voor Leidsche Rijn nadrukkelijk gezocht naar programmalijnen die juist ruimte zouden bieden, letterlijk plek zouden geven aan initiatieven van onderaf, van kunstenaars zelf, buiten de regulerende kaders om. Overigens vind ik dat je kunstenaars ook best functioneel mag inzetten, daar is niets op

tegen. Soms moet je kunstgrepen uithalen om een wijk tot leven te wekken. Met alleen marktconform denken bereik je dat niet .’

De grens van de repressieve tolerantie

In 2003 besteedde Open, het tijdschrift over kunst en publiek domein, een spraakmakend themanummer aan niet-gerealiseerde kunstprojecten. Bij kunst in de openbare ruimte is een soort schaduwwereld ontstaan, een domein van niet-uitgevoerde projecten dat parallel bestaat aan die van de wel gerealiseerde projecten en dat getalsmatig misschien bijna even omvangrijk is. Wat betreft Beyond zou Bernhard Colenbrander dit fascinerende terrein graag onderzocht zien. Het is een voorraad van aan het zicht onttrokken, artistiek wel goedgekeurde maar nooit gerealiseerde concepten. Hieronder bevinden zich de voorstellen voor door kunstenaars vormgegeven autowasplaatsen, het plan van NL Architects voor de inrichting van de spooronderdoorgangen in Leidsche Rijn, het idee voor het bewoonbaar maken van een elektriciteitsmast, het voornemen om de Handstand van Milhonic and Paschke op een rotonde te plaatsen, het ontwerp van Aarsman & Kessels voor een safe-house voor het vrije woord alsook de projectideeën van bekende kunstenaars als Adam Kalkin en Guillaume Leblon.

Peter Künzli vindt dat op papier de interessantste programmalijn van Beyond die van de Witte Vlekken was. Nog altijd praat hij met enthousiasme over het idee dat daarachter zat, namelijk dat Beyond ruimte zou kopen in de verschillende deelplannen van Leidsche Rijn die nog niet helemaal waren ingevuld. Beyond zou de plekken open houden en voorlopig niet bebouwen. Deze witte vlekken zouden worden gebruikt om er kunstprojecten te realiseren. Na een aantal jaren zouden de kavels met het gerealiseerde kunstproject dan weer ingevoegd worden in de bouwstroom om zo te voldoen aan de behoefte die in plangebieden altijd ontstaat, namelijk om later in de tijd nog toevoegingen te kunnen doen op het bouwprogramma zoals dat in de beginfase is gedefinieerd. De kunstprojecten zouden worden gefinancierd uit de grondwaardestijging die voor het gebied werd verwacht. En natuurlijk werd gehoopt dat de kunstprojecten iets teweeg zouden brengen, een bepaalde ontwikkeling op gang zouden brengen waardoor er op een plek misschien toch iets heel anders tot stand zou komen dan de stedenbouwers hadden kunnen voorzien. Künzli: ‘Ik begrijp dat van dit programma niets terecht is gekomen omdat in 2001/2002 geen enkele dienst binnen de gemeente het risico van een waardedaling van de grond, toen als een serieuze mogelijkheid beschouwd vanwege de

economische dip na 9/11, voor zijn rekening wilde nemen. Achteraf gezien is dat natuurlijk ontzettend jammer. Als je de ontwikkeling van de grondwaarde over de afgelopen vijf jaren zou onderzoeken zou je zien dat het gekund had. Hier had de gemeente onorthodoxer moeten denken. Het is vooral jammer omdat er met de Witte Vlekken variatie en onvoorspelbaarheid zouden zijn toegevoegd aan het reguliere bouwprogramma. Bij dit voorbeeld zie je dat Beyond aan de rand is gebleven. De interventie en de provocatie zijn wel gezocht, maar het hart van het systeem is niet geraakt.’

Volgens Bernhard Colenbrander is ook de programmalijn Regiekunstenaars onvoldoende uit de verf gekomen. Er zijn wel behartigenswaardige pogingen gedaan en boeiende projecten opgezet, maar tot een invloed van kunstenaars op de grotere ontwerp-opgaven van Leidsche Rijn heeft het niet geleid. ‘Projecten zoals het laten maken van ontwerpen voor autowasplaatsen (naar een idee van Hans Eneman en onder regie van Hans Venhuizen) en de aankleding van spoorwegonderdoorgangen (door NL Architects) waren veelbelovend. Ik zou graag willen weten waarom het bij die projecten is misgegaan. Misschien waren de opgaven te complex? Of is Beyond bij deze projecten op de grens van de repressieve tolerantie gestoten? Ik hoor dat er misschien nog een betrokkenheid van Beyond zal zijn bij een ontwerp-opgave voor een begraafplaats. Dat is een fascinerend gegeven, ik hoop dat er daar wel iets tot stand komt.’

Tegenspel aan de markconformiteit

Beyond heeft veel kunstprojecten gelukkig wel kunnen realiseren. Het enthousiasme hierover weegt op tegen de kritische reflectie. Martin Mulder noemt de tentoonstelling ‘Parasite Paradise’ (2003) als voorbeeld van wat je met een sterk artistiek concept kunt bereiken. ‘Er waren op dat moment al heel wat woningen gebouwd, maar voor het eerst haalde Leidsche Rijn de voorpagina van de landelijke kranten. Daar zag je wat een compleet dorp met allemaal prachtige parasites in de publieke opinie en in de hoofden van mensen kan bewerkstelligen. De meerwaarde zit hem in het symbolische. Kunst is iets heel anders dan woningbouw. Met een kunstprogramma breng je een andere dimensie binnen. Voor Leidsche Rijn was dat heel belangrijk. Een ander voorbeeld was het optreden van de Dogtroep (overigens geen Beyond-project, CW). In 2003 bezochten meer dan 30.000 toeschouwers een kale zandvlakte in Leidsche Rijn om hun voorstelling te zien. De speelplek werd aan één kant begrensd door eeuwenoud landbouwgebied en aan de andere kant door de oprukkende stad, een

nieuwbouwwijk in aanbouw. Op die plek realiseerde de Dogtroep een kruispunt in de tijd. Echt heel bijzonder. Op die manier kan kunst een beetje geschiedenis schrijven voor zo'n nieuw gebied. Alleen bijzondere gebeurtenissen en iconen kunnen dit bewerkstelligen. Misschien blijkt straks dat de Zingende Toren (een ontwerp voor een glazen carillon, gemaakt door de kunstenaar Bernhard Heesen voor de Cultuurcampus Vleuterweide in het kader van de 1,5%-regeling van de gemeente Utrecht, CW) dat ene heel bijzondere object is dat mede bepaalt hoe Leidsche Rijn wordt beleefd. Die toren is dan weliswaar geen project van Beyond, maar wel een gevolg van een klimaat dat door Beyond is gecreëerd. Dat klimaat, die ontvankelijkheid voor andere dingen dan wat de markt dicteert, is enorm belangrijk voor de verdere ontwikkeling van Leidsche Rijn en de ambitie van de stad om van Leidsche Rijn iets te maken dat meer is dan een groot uitgevallen buitenwijk.'

Ook Peter Künzli en Bernhard Colenbrander vinden de projecten die wel door Beyond zijn gerealiseerd waardevol voor de stedenbouwkundige ontwikkeling van het stadsdeel. Het parasite-programma wordt daarbij vaak genoemd. Künzli: 'Meestal volgt kunst de gebouwde omgeving. Beyond heeft geprobeerd dat om te draaien en te bewerkstelligen dat de omgeving zich soms ook naar de kunst zou voegen. De manifestatie Parasite Paradise en de daaropvolgende realisatie van een aantal parasites in het plangebied is daarbij van bijzondere betekenis geweest. We konden daarbij aansluiten op een bijzondere tentoonstelling in Kopenhagen over het concept van de parasites en een actieve stichting die vanuit Nederland opereerde met een goed internationaal netwerk. Tom van Gestel, voorzitter van het Artistieke Team van Beyond, heeft destijds als curator van Parasite Paradise een gouden hand gehad. Het was een geweldige tentoonstelling, die daarna ook elders navolging heeft gekregen onder meer via de schoolparasites in Hoogvliet, Rotterdam en recent nog op bijzondere wijze in Nantes.'

Vorbij aan de grenzen

Künzli vindt dat je mensen moet verleiden om hun vooroordelen voorbij te komen. Parasite Paradise gaf mensen een aanleiding om naar Leidsche Rijn te komen, mensen die hier vaak nog nooit waren geweest. Volgens Künzli was dit precies de bedoeling. Daarmee refereert Künzli aan één van de betekenissen van het Engelse woord 'beyond', De naam van Beyond werd ontleend aan het boek S M X XL van Rem Koolhaas en sierde in 2001 als citaat de kaft van het Scenario: "For each project there is a beyond, a domain where no jury will follow". In latere jaren ging iedereen die kennis maakte met Beyond er zijn eigen betekenis aan hechten,

zoals: voorbij het bekende in de kunst, voorbij aan het vertrouwde in de stedenbouwkundige ontwikkeling, voorbij aan de grenzen van het gewone, voorbij aan de bestaande stad, voorbij aan het Amsterdam-Rijnkanaal, voorbij aan Utrecht, voorbij aan de marktconformiteit en voorbij aan de stereotiepen van de nieuwbouwwijk.

In het buitenland werd dit motto goed begrepen, getuige de grote aandacht die Beyond kreeg in de internationale (vak)pers en de uitnodigingen die uit alle delen van Europa binnen kwamen om op congressen en seminars over Beyond te vertellen. De respons uit het buitenland was opvallend veel groter dan die uit Nederland. De voornaamste reden hiervoor is wellicht dat men in het buitenland niet zulke grote nieuwbouwoopgaven kent als in Nederland en dus extreem gefascineerd was door de ambities van Beyond en de omvang van de stedenbouwkundige opgave Leidsche Rijn. Voor Künzli is dit een belangrijk gegeven. Hij wijst erop dat stedenbouwkundige programma's, zeker naarmate ze groter worden, vaak inflexibel zijn. Er is weinig ruimte voor het onverwachte, terwijl juist dit voor echte stedelijkheid essentieel is. Hij zag het als de rol van Beyond om hiervoor ruimte te bieden. Het besluit van het Artistieke Team van Beyond om met behulp van de parasites een aantal culturele voorzieningen te realiseren (een theater, een tentoonstellingsruimte, een archeologisch centrum, een tijdelijke bioscoop), is daarbij volgens hem een hele gelukkige geweest. 'Zie wat er nu gebeurt met Het Gebouw van Stanley Brouwn en Bertus Mulder. Het nieuwe stadsdeelcentrum wordt er als het ware omheen gedrapeerd, het gebouw, dat tijdelijk was bedoeld, is een gegeven geworden. Of neem het papieren theater van Shigiru Ban. Die is mede bepalend geweest voor de hele discussie over de podiumvoorzieningen in Leidsche Rijn. Als kunst dat kan bereiken, dat de stedenbouwkundige praktijk wordt aangescherpt en aangevuld, dan heeft het waarde toegevoegd.'

Bernhard Colenbrander is dezelfde visie toegedaan als Künzli, al bekijkt hij het minder vanuit een stedenbouwkundig invalshoek en meer vanuit de rol die de kunstenaar, architect of ambachtsman in de huidige tijdperk kan vervullen. 'In gebieden met meer dan 30.000 nieuwe huizen ontstaat, als je niets doet, in cultureel opzicht een zwart gat. Met marktconforme benaderingen los je dat niet op. In die zin was Beyond zeer legitiem. In onze maatschappij, waarin de diensteneconomie zo dominant is geworden, zijn we erg gebaat bij methoden om de steriliteit te doorbreken en leven in de brouwerij te brengen. Ervoor zorgen dat mensen een authentieke ervaring kunnen opdoen, dat een ontwerpproces de zorgvuldigheid krijgt die het nodig heeft, dat ambachtelijkheid nog, of weer, een rol speelt in maakprocessen. Dát vind ik belangrijk. En als Beyond daaraan een bijdrage heeft kunnen leveren, hoe bescheiden ook, is dat waardevol.'

Goed opdrachtgeverschap

Met de voltooiing van Leidsche Rijn komt er geen einde aan de bouw van nieuwe wijken in Nederland. Nog altijd is er een tekort aan woningen en door de landelijke overheid en de provincies zijn er nieuwe taakstellingen afgesproken wat betreft aantallen te bouwen nieuwe huizen. Ook Utrecht heeft alweer plannen voor verdere uitbreiding, ditmaal in zuidelijke richting in de polder Rijnenburg. De vraag is of een methode als Beyond voor herhaling vatbaar zou zijn, in Utrecht, Nederland of elders. Künzli: 'Beyond heeft voor een deel als een soort schaamlap gefunctioneerd, maar heeft wel waarde toegevoegd. Eigenlijk zou je de culturele component echter nóg eerder in het planproces moeten inbrengen zodat het een volwaardige rol kan spelen. Bij de wederopbouw van Roombeek (Enschede) is dat gedaan met als gevolg dat de beeldende kunst er misschien minder dominant en minder hoogwaardig aanwezig is, maar dat er wel veel culturele bestemmingen zijn gerealiseerd, onder meer in oude fabrieken en panden, maar ook als nieuwbouw. Het gaat er voor mij vooral om dat die bestemmingen er komen, dat zijn belangrijke aanvullingen op het marktconforme programma. Hiervoor zou bij ieder ruimtelijk transformatieproces aandacht moeten zijn.'

Volgens Martin Mulder is de boodschap van Beyond dat goed opdrachtgeverschap van ongelooflijk belang is. Mulder stelt dat Beyond met een aantal projecten heeft laten zien dat er met goed opdrachtgeverschap iets wezenlijks toe te voegen valt aan het menu van de markt.. Wat ermee is bereikt, is volgens hem dat goed opdrachtgeverschap wordt geassocieerd met Leidsche Rijn. Mulder noemt als voorbeelden onder meer The Wall, de futuristische combinatie van geluidswal en multifunctioneel gebouw langs de A1, de school Forum 't Zand van VenhoevenCS architecten en de ontwerpen voor de kubuswoningen in Terwijde, een opgave waarbij de architecten met hun ontwerp moesten blijven binnen een maximaal toegelaten contour van 10x10x10 meter. 'Goed opdrachtgeverschap is eigenlijk heel paradoxaal. Aan de ene kant gaat het erom heel precies te formuleren wat je wilt en aan de andere kant moet je ook ruimte durven bieden aan een radicaal afwijkend concept. Beyond heeft daarin een voorbeeldrol gespeeld. Ik denk dat ook voor de toekomst van Utrecht hieruit een les kan worden geleerd. Bij het plan dat nu is gepresenteerd voor een Rietveld-park bijvoorbeeld, heb ik wat dit betreft twijfels. Rietveld maakt geen nieuwe dingen meer. De boodschap van Rietveld, die natuurlijk het best tot uiting is gekomen bij het Rietveld-Schröderhuis, is dat goed opdrachtgeverschap de kern van iedere nieuwe opgave is. Als Utrecht die boodschap oppakt, is dat van veel grotere betekenis dan het realiseren van een Rietveld-park. Het creëren van een klimaat waarin iets nieuws en uitzonderlijks tot stand kan worden gebracht, daar gaat het om.' En met milde ironie voegt Mulder hieraan toe, dat misschien het leukste aspect van Beyond was, dat het zo elitair was. Hij bedoelt daarmee dat Beyond zich begaf in een ander segment van denken en handelen dan dat van de gemiddelde

bewoner van Utrecht.’ Democratisch denken is in onze tijd de norm en daarmee veel gemakkelijker. Door elitair te denken kun je op de marktconforme productie van huizen, wijken en steden nog een toevoeging maken,’ zo luidt zijn ‘unzeitgemässe betrachtung’ in de geest van Nietzsche. En daarmee is Mulder weer terug bij Chris Dercon en diens pleidooi voor kunst als wezenlijk element, in plaats van louter als functionele toevoeging.

Cor Wijn

Peter Künzli was van 1995 tot 1999 directeur van het projectbureau Leidsche Rijn en voorzitter en aanjager van het Projectteam Beyond. Hij is directeur van Gideon Consult en in die hoedanigheid als projectdirecteur of consultant betrokken bij talrijke complexe stedelijke vernieuwingsplannen

Bernhard Colenbrander was als architectuurhistoricus lid van het Projectteam en penvoerder van Beyond Leidsche Rijn. De vinexopgave voor de kunst. Op dit moment is hij hoogleraar architectuurgeschiedenis aan de unit Architectural Design and Engineering van de Technische Universiteit Eindhoven.

Martin Mulder was projectmanager woningbouwlocaties van het Projectbureau Leidsche Rijn en als lid van de jury betrokken bij House for Sale, de door Beyond uitgeschreven wedstrijd voor ontwerpen van kunstenaarshuizen. Nu is hij directeur Stadsontwikkeling bij de gemeente Utrecht.

Cor Wijn was programmamanager van Beyond in de periode 2003-2007. Hij is verbonden aan Hylkema Consultants te Utrecht. Zijn werkterrein is beleidsvorming en projectmanagement over de gehele breedte van het terrein van de kunsten en het cultureel erfgoed. Hij schrijft beleidsvisies voor overheden en startdocumenten voor beleidsprogramma's en begeleidt bouwprojecten.

Noten

ⁱ Het Projectteam bestond uit Peter Künzli, Bernhard Colenbrander, Jan van Grunsven, Tom van Gestel, Govert Grosfeld en Mariette Dölle.

ⁱⁱ Estuaire 2007 -2009-2011 is een project bedacht door Jean Blaise, directeur van Le Lieu Unique. Het project omvat onder meer een parcours van parasites in de Delta van de Loire tussen Nantes en de zee.